

Püsiv ja muutuv Kõruse maastikes

Tiina Ojala, Kõruse küla elanik

Kõruse on ca 15 ruutkilomeetri suurune küla Tagamõisa poolsaarel Loode-Saaremaal. Eelmise sajandi alguses ja meie vabariigi algusaegadel oli see 75 suitsuga piirkonna suurim ja üks Saaremaa suurematest küladest. Praeguseks on Kõruse üks siinkandi enim muutunud küladest.

Johannes Piiper on kirjeldanud oma esimesel rännakul Kuusnõmme bioloogiajaamast Harilaiule (18. juulil 1922) Kõruse küla järgmiselt: „Metsast tulime troostitule nõmmepealsele. Siin roomasid madalad kadakapõõsad ja lebas rändmunakaid, punakaid ja halle. Kõõruste küla all lõppes sile maantee ja algas konarlik külatee. Raske oli mööduda kesapõllust, mis helendas härjasilmadest, karikakardest ja tulioblikatest. Värvirikkad kesapealsed vaheldusid voogavate rukkipõldude ja lainetavate odraväljadega. Lagedad alad meenutasid lohutamatu kõrbet, kus polnud näha midagi peale kidurate kadakapõõsaste ja merelainest lihvitud kruusaklibu. Kesakünnidel, mida neil aladel nägime, ei olnud mulda. Sellised põllud paistsid nagu õhtuehas kollendavad luiteväljad. Üks neist künnidest, millele pruuni mereadrut vootidena laiali oli laotatud, meenutas elavalt hiiglasuurt sebranahka.“

Seesama sadadel hektaritel laiuv nõmmepealne roomavate kadakapõõsaste ja erinevat värvi rändmunakatega on Kurevere ja Kõruse vahel ka täna olemas. Tõsi, nõukogude ajal jäi ala kasutusest välja ja kasvas kinni. Osale alast üritati suurte jõupingutustega panna kasvama ka männikuid. Praegu käivad nõmmepealsel aga taastamistööd. Loodame, et mõne aasta pärast on siin Eesti üks suuremaid ja ilusamaid avatuna säilinud loopealseid.

Mereäärsed klibuvallid olid vahepealsetel aastatel mattunud tihedasse põõsastikku. Tänapäevaks on need alad osaliselt puhastatud ja saanud taaskord karjamaadeks. Säilinud on põllumaad, mis on praegu kasutuses eeskätt heinamaadena. Siit saavad talvist ninaesist küla hobused ja lambad. Kunagised maalilised rohked puisniidualad on nüüdseks enamasti metsastunud, samas taastatavad. Vähesel määral kasutatakse neid alasid puiskarjamaadena.

Inimene on Kõrusel toimetanud juba kiviajal. Vanimad nähtavad inimtegevuse märgid maastikul on kalmed ja madaldunud põllupeenrad. Külatüübilt on tegemist üleminekutega pillatult esinevaist hajaküla hoonetest sumbjaiks asulaiks. Kõik ennesõjaaegsed 25 talu- ja 50 vabadikukohta on maastikul oma piirjooned säilitanud. Hävinud talukohad on äratuntavad varede, kiviaedade, õuepuude ja sirelipõõsaste järgi. 1940. aastatel alanud talude tühjenemine on tänapäevaks pidurdunud, mitmed talukohad on äratatud uuele elule, osad veel ootamas oma inimest. Eelmise sajandi

viieteistkümnest pukktuulikust ilmestavad tänast külamaastikku kolm, ka ülejäänute asemel on leitavad. Hiljuti taastatud Kivestu talu tuulik on üks vanemaid Saaremaal – seisnud samal kohal juba 1781. aastast. Uute teetrasside kõrval on säilinud endisaegne naaberkülade ja talude vaheline teederägastik. Tuntud on vanad merelemineku kohad: Vörkealune ja Tarjaalune.

Maakasutus võib üsna lühikese aja jooksul muutuda. Mõned varasemad jäljed kustuvad pöördumatult. Suured muutused toimusid maastikul 1939. aasta baaside lepingu tulemusel rajatud patareide ja sõjaväelinnaku ning peale sõda Maripuu õuele ehitatud piirivalvekordoni näol. 1950. aastate alguses rajati raudteetamm, millest on tänaseks saanud kohaliku peatee osa. 1960. aastatel kuivendati maaparandustööde käigus neli sood (Imesoo, Kirvisoo, Toogi soo, Arvasoo) ning ühtlasi rikuti veerežiim siinsetes veekogudes. Viimaste kümnendite uuendustest on piirkond jäänud paljuski puutumata. Kõruse küla maastikud jäävad tänapäeval suures osas Vilsandi rahvusparki ja Tagamõisa hoiualale.

Loodust ja keskkonda väärtustajad võivad olla tõeliselt uhked siinsete vaheldusrikaste loodus- ja pärandmaastike ning kümnete haruldaste kaitsealuste liikide üle. Soovime väga, et tulevased põlvkonnad saaksid osa eelnevate põlvkondade kujundatud ning hoitud väärtustest ja oskusest elada ja muutuda koos loodusega, mitte selle arvelt. Ruumi on siin nii inimesele kui loodusele. Meie täna tehtavad otsused on need, mis kujundavad homseid maastikke.